

Julförberedelser i det gamla bondesamhället. (Frans Lindberg 1939.)

Välkommen till
Nyhetsbrev nr 20-2016
från Kalle Eriksson och Bjäreförlaget

Om tiden före jul

I ett historiskt perspektiv handlar det här Nyhetsbrevet.
(Själva julfirandet avser jag att återkomma till i ett särskilt Jul-Nyhetsbrev.)

Vår tids julfirande

Är en salig blandning av firande som förekommit på många håll i världen under årtusenden- och med olika slag av bakgrund..

Julen genom vår historia

har jag tangerat i tidigare Nyhetsbrev. Berättelsen om julfirandet genom tiderna är dock så lång och så fylld av dramatik och överraskningar att ämnet nu får komma tillbaka med ytterligare inslag. Mer finns förstås att berätta. Redan här inbjuder jag dig som läsare att komma med kompletteringar – gärna egna eller andras minnen från jular förr.

Vi kan gå långt tillbaka

för att hitta rötter till firande i december i olika delar av världen.

I antikens Persien firades guden Mitras födelsedag 21 december i samband med midvinterfesten.

När sedan de persiska traditionerna spreds till det romerska riket kan det ha påverkat kristendomen att förlägga firandet av Kristi födelse till just denna midvinterfest.

I det romerska riket hölls festen till guden Saturnus ära. Till firandet hörde att ge varandra presenter. Herrar och slavar kunde för en stund byta roller. (hur det nu gick till....)

Att våra nordiska förfäder i midvintertid

firade solens "återkomst", dvs att dagarna nu skulle bli längre, är naturligt. Man var på den tiden ännu mer beroende av solen än vad vi soltörstande nordbor är idag. I de nordiska länderna var sedan länge midvinterblotet väl inarbetat i folk-kulturen.

Från den tiden härstammar också traditionen med mat som ett av de viktiga inslag i julfirandet. Julblotet.

Mycket tyder på att det fanns en bakgrund till uttrycket *blot*.

Vikingatidens trälar

hade förmodligen skäl att avvakta julblotet med bävan – av samma skäl som den skånska gåsen inför Mårten...

Utgrävda gravar från den tiden bär vittne om att man genom offer – även människooffer – ville hålla Oden och de andra asagudarna i Valhall på gott humör.

Äta, dricka och slåss

var det bästa de gamla vikingarna visste. Allt enligt schablonbilderna, som vi då och då serveras. (Verkligheten var säkerligen annorlunda.)

I enlighet med denna föreställning innebar livet i Valhall – som tappra krigare som stupat i strid kom till – att man fick syssla med dessa favoritämnen.

I Valhall fick man slåss varje dag. På kvällarna kunde man frossa i mat. Man hade tillgång till grisen Särimer. Den var evig. Dagen efter att den blivit slaktad återuppstod Särimer och kunde därmed fortsätta att sprida glädje bland krigarna.

Även mjödet kom från en källa som aldrig sinade: Geten Heidrun. Från hennes spenar rann en ström av mjöd. Det tog aldrig slut.

När sedan kristendomen kom

till Norden och dess hedningar, tycks det ha varit naturligt att utnyttja den tidpunkt som redan var väl inarbetad i hedningarnas föreställningsvärld. Annars är det ju så, att det inte någonstans i evangelierna anges att Jesu födelse skulle ha skett vid denna tid på året.

Tvärtom, menar historikerna, pekar formuleringarna – exempelvis hos Lukas - mot en annan årstid. Historikerna menar, att herdarna inte höll till utomhus på natten under vintern när de vaktade fåren.

Lukas 2:8:

"I samma trakt fanns det...herdar....och höll vakt om natten över sin hjord."

Med kristendomen

följde ett helt nytt budskap om julen. Det var andra tongångar än de som genljöd hos Oden i Valhall. Nu gällde budskapet: Älska din nästa.

Kristendomen var ett fridens och fredens budskap.

Allt blev dock inte frid och fröjd

I de kyrkliga kretsarna i de nyblivna kristna länderna i norra Europa. Motsättningarna skärptes. Det trädde fram personer, som ansåg att det hade börjat växa fram diverse ogräs inom den katolska kyrkan. Ett sådant ogräs var avlatshandeln.

Så kom Martin Luther och började rensa i rabatten. Därmed var konflikten igång. Kyrkan splittrades i två grenar. Julen och julfirandet kom att bli en av stridsfrågorna.

I England och Skottland blev motsättningarna särskilt starka.

"Mest renlärliga" var puritanerna.

De fördömde allt det prål och de utsvävningar som av tradition hade kommit att kopplas till julfirandet. Nu gällde renlärlighet, ansåg puritanerna.

Längst gick man i England. Puritanerna förklarade krig mot julen. Om detta skrev Josia King en satirskrift som handlade om "Undersökningen och rättegången mot gamle Father Christmas samt frikännandet av juryn....."

Det fanns en bakgrund till satirskriften.

I såväl England som Skottland blev julfirandet periodvis förbjudet. Vid ett kyrkomöte i Glasgow 1638 infördes ett förbud mot julen!! Bl.a. påpekades att det inte finns något stöd för julfirande i december i bibeln. Nu bör man hålla i minnet, att det fanns inslag i den tidens julfirande, som många hade skäl att kritisera. Kritik kom från bl.a. den engelske skribenten Philip Stubbe. Han pekade på den tidens julfirande och dess avigsidor, som hade vuxit fram vid sidan om julens religiösa budskap. Stubbe talar om "....Rån , horeri, mord, tärningsspel, kortspel, frosseri och dryckenskap".

Kampen mellan de renläriga på vardera sidan var länge hård. Präster som trotsat förbudet mot gudstjänster på juldagen fängslades.

Det var förbjudet att pynta kyrkorna under julhelgen. Affärer skulle hållas öppna under helgen.

Det gick dock inte

att ta bort julfirandet från folket. 1660 blev det lagändring. Det blev åter tillåtet att fira jul. Friden tycktes med tiden lägra sig.

I de nordiska länderna

blev motsättningarna inte alls så stora som i England. Julen förbjöds inte här, men firandet förändrades. Under medeltiden hade folk gått i midnattsmässa, julotta och högmässa. Efter reformationen togs midnattsmässan bort.

Skilsmässan på 1500-talet

och klyvningen av den kristna kyrkan i protestanter och katoliker gav påvebesöket i Sverige nyligen med en försoningsgudstjänst i Lunds domkyrka och många vackra ord om samverkan och gemenskap en särskild belysning. Det kändes nästan som att det skrevs lite historia i Lund den där dagen.

Ordet jul

har länge varit ett hett debattämne bland språkvetare och historiker. Längre hävdades, att bakgrunden är ordet *hjul* och anspelar på att det är nu "solen återvänder".

Äldsta belägget för ordet jul kan dock hämtas från den gamla gotiska kalendern från ca 500 e.kr.

I den anglosachsiska världen skrev man *geola* eller *giuli* som benämning på månaden december.

När kristendomen kom på 1000-talet och 1100-talet kom benämningen *Cristes Maesse* som med tiden blev *Christmas* i England och *Wihe nah – vigda natten* som blivit *Weinachten* - i tyskspråkiga länder.

Efter denna resa i tid och rum

om rötterna till julfirandet, är det dags att gå över till huvudspåret för det här Nyhetsbrevet: Förberedelserna inför julen i ett historiskt perspektiv.

Vi begränsar oss här till den tid som vi ännu kan ha ganska god koll på genom muntliga eller skriftliga berättelser av dem som själva upplevt detta.

Förberedelserna inför julen

Allra först kan vi konstatera: Förberedelserna var omfattande och pågick under lång tid. Allt det här är väl dokumenterat. De flesta dokumenten om julförberedelserna hämtar sin näring i det gamla bondesamhället. Om detta kan man ju säga, att på den tiden tillhörde en stor del av befolkningen just den samhällsgruppen.

Slakten inför julen i det gamla bondesamhället

klarades av i god tid före jul. Det var ju mycket som skulle hinnas med för att ta vara på allt från den slaktade grisen.

Fläsk skulle saltas eller rökas. Blod skulle kokas till blodpalt. Tarmar skulle tvättas rena för att bli en del av blodkorven och andra korvar. . På sina håll använde man blodet t.o.m. i bröd.

Allt togs till vara. Blodet, grisfötterna, lever, sylta. Kort sagt: ALLT Det lagades pressyta, rullepölsa, hackepölsa mm.mm..

Nu gällde det att förvara allt det goda. Kött och fläsk saltades och lades i stora träkar. Mycket röktes och hängdes upp på lämplig plats. I de gamla ryggåsstugorna kunde det vara "bag bjälken" .

Redan tidigt hade lutfisken lagts i blöt.

Även julbaket

kunde klaras av i god tid. Mycket var styrt av strikta rutiner. Till dessa hörde att far eldade i bakugnen. Träkubbar, torrt eneris mm användes. Eldningen pågick tills ärenen , dvs ugnsbotten, hade antagit en vitglödgad färg.

När ugnsbotten var tillräckligt het, rakades glöderna ut- Bak-kvasten kom fram. Bakugnen sopades helt ren.

Sedan var det dags att plocka fram brödkakorna. En efter en skjutsades de in i ugnen med hjälp av den långskaftade brödspaden . För att det skulle vara lättare att se även i den inre delen av ugnen, placerades ett brinnande ljus i en brödkaka längst inne.

Man bakade mycket åt gången. Julbaket skulle räcka till påska... Det som kunde förvaras längst var kavringen. Den hade efter bakningen fått göra en ny tur in i ugnen för torkning. Det gav brödkakan en hård skorpa.

Inte så länge sedan.

Det här med julbak i stor bakugn har förmodligen några av mina läsare själva varit med om. Skriv gärna och berätta.

Julöl

utgjorde en viktig ingrediens i julfirandet – och därmed i julförberedelserna. Varje hushåll bryggde sitt eget öl. Skriftställaren Emil Söderman har berättat, att i Hov bryggde man julölet i tre kvaliteter: "Starkefassen" var den starkaste, "Millermassen" var den tidens mellanöl . "Ättevassen" var det svagaste ölet. Till jul drack man starkefassen.

Ölet förvarades i trätunnor. Ett av årets öl-ankare grävdes ner i marken. Det skulle sparas till tiden för vårarbetet. Då grävdes det upp. Nu hade det blivit ännu starkare!! Nu kunde man "dricka mærg i ben" och därmed orka med det tunga arbetet under våren.

"Lased drickablanning"

var motsatsen till starkefassen. Alltå ett lättöl. En annan av våra hembygdsforskare – Sante Gudmundson i Förslöv – skriver om detta: Efter bryggningen av ölet slog man inte ut maltet. I stället kokte man nytt vatten och hällde över. Så fick man fram ett "tunndricka". Det användes ibland för att blanda upp med mjölk för att få drickablandning. Sante berättar, att om drickat/ölet varit lite gammalt kunde det hända att det "skar sig", när man hällde i mjölken. Det blev "lased drickablanning".

Själv har jag minne av såväl svagdricka som drickablandning. Jag tror att detsamma gäller många av mina läsare:

Återigen: Skriv gärna och berätta.

Julstädningen

var extra viktig på den tiden när såväl golv som väggar och tak var av trä. Här var det skurning som gällde. Spis, utläggare och annat i gjutjärn skulle putsas och förses med svärta. Dragningarna på väggarna togs ner för att bytas ut mot mera färgglada helgdragningar. När det gäller julstädning i det gamla samhället tar jag än en gång hjälp av skriftställaren Sante Gudmundsson i Förslöv. Han berättar:

”,,,som barn fick jag hjälpa till med julförberedelserna. Ugnen i dagligstugan skulle borstas och därefter putsas med särskilt putsmedel som gjorde den svarta ugnen skinande blank. I arbetet deltog många. Vi sjöng ofta till arbetet, Borstarna for över ugnen i takt med ”Älvsborgsvisan” eller ”Kors på Idas grav”.

Allt i huset skulle gnidas och putsas. Golven skurades. Knivar och gafflar skurades. Grytor och pannor skurades. Nytvättade gardiner sattes upp. Sen när allt var gjort, kunde vi invänta julfriden – och julmaten...”

Anna med kanna

Den 9 december har Anna som namn. Sankta Anna var jungfru Maria mor. Den 9 december är en viktig dag när det gäller förberedelserna inför julen. Den dagen skulle man lägga lutfisken i blöt.

Den dagen skulle arbetet med att brygga öl vara klart, så att man på Anna-dagen kunde provsmaka. Uttrycket Anna med kanna har förmodligen med detta att göra.

21 december – Tomasdagen - var även den en dag, när julölen och julbrännvinet skulle vara klart för avsmakning.

Julbadet

hörde till förberedelserna inför den stora helgen.

Julbadet har en intressant historia. Jag misstänker att mångåriga läsare har noterat, att jag berört det under tidigare år. Med tanke på de många nya läsarna återkommer jag:

Efter 1700-talet med dess totala brist på hygien

växte det under 1800-talet fram en vana att man åtminstone en gång om året skulle tvätta hela kroppen. M.a.o. ta ett bad. Det skedde inför julen.

Vatten värmdes i den stora bykgrytan.

Många skulle dela på detta vatten. Badet fick ske i omgångar. Enligt många berättelser från den tiden rådde en särskild turordning till badet.

Först badade far i huset. Sedan sönerna. Sedan drängarna. Först nu var det dags för mor i huset. Därefter döttrarna. Till sist var det pigornas tur att träda ner i badkaret.

Man kan väl gissa, att badvattnet vid det här laget var vare sig rent eller varmt!!

Nu hör jag redan upprörda proteströster bland läsarna. Var det verkligen så illa??!! Va i glödheta.....!!!

Till det kan jag svara: det var ännu värre. Se här- enligt berättelserna:

När mannen steg upp ur badet stod mor redo och serverade honom ”lögesupen”. När mannen torkat sig fick han ”torkesupen”.

Därefter var mannen redo att ta sig an julbordets läckerheter. Som mor hade dukat fram...!!!!!!!

Nu hör jag tydligt

hur tandagnisslandet ökar i styrka här och var i stugorna runt om i världen, där detta brev läses.

Jag håller med. Det finns ju anledning. Verkligen.

Vi får möjligen försöker finna tröst i att det förhoppningsvis blivit en liten aning bättre nu. En **liten** aning.

Eller???

Nu hör jag återigen gnisslet av tänder hos upprörda läsare....Jag hör höga protestrop från läsare långväga ifrån Bjäre och Sverige. Från USA, Argentina, Australien, England, Italien och andra länder där mina nu upprörda läsare bor.

Men jag sa ju bara, att det blivit *en liten aning* bättre.

Jag kan intyga. Jag blir aldrig serverad någon "lögesup", när jag kliver ur badkaret eller duschen. Inte heller blir jag serverad någon "torquesup".

Så svårt har jag det...

Var och en som läser

Den här sortens berättelser om dåtidens julbad inser förstås, att de förmodligen blivit "tillrättalagda" och har blivit både sockrade och saltade när de förts vidare genom den muntliga traditionen. Kvar stå ändå, att berättelsen utgör en illustration till den tidens mans- och kvinnoroller.

Om vårt julfirande

finns det mycket att säga. Så mycket att jag låter det sparas till ett särskilt **Jul-Nyhetsbrev** som du får just före julens inträde. Det är tänkt att bli lite läsning i lugn och ro, när julfriden lägrat sig under de s.k. mellandagarna.

För nytillkomna läsare

kan jag nämna, att jag i mina Nyhetsbrev då och då har en "språklåda" inlagd i brevet. Den innehålla diverse krumelurer som har med vårt sätt att använda språket att göra. Här är några sådana krumelurer från språklådan:

Ordblomster

från försäkringsbranschen:

- Jag återvände hem men tog fel på hus och törnade mot ett träd som inte finns på min tomt.
- Jag sammanstötte med ett stationärt träd.
- Jag körde över en karl. Han erkände att felet var hans för han hade blivit överkörd förut.
- En fotgängare kolliderade med mig och for in under min bil.
- Den andre föraren ändrade sig plötsligt, så det fanns ingenting annat att göra, än att köra på honom.
- Den döde kom cyklande från vänster

Pärldisken

Hämtar sitt material från skrivelsernas värld:

- Härmed anhålles om fjorton dagars tjänstledighet för att vistas i hemmet under min hustrus barnsäng

Russin ur historiska kakan.

- *"Förslag av L. Karlsson att få närmsta och billigaste talare till invigningen av den nya lokalen. Nämndes Gustav Nilsson, Kristianstad och Per-Albin Hansson i Malmö...."*

(Nybildade Folkets Hus-föreningen i Båstad. Protokoll 23 januari 1908.)

- *"När husbondefolket var bortbjudna på kalas hände det, att ungdomarna i huset bjöd in andra ungdomar till gården. Det kunde bli en trevlig kväll då byns töser och*

paugar samlades. Vi lekte och sjöng visor. Alltid var det någon som hade munspel eller dragspel med sig. Vi dansade Slätt, Runtenom, Mazurka, Polka, Galopp. Även ringdanser förekom."

(Skrivet av Sante Gudmundsson i Förslöv under tidigt 1900-tal.)

- *"Då inte något mer var att behandla å sammanträdet, förklarades sammanträdet avslutat och klubban föll för sista gången i Hovs kommunalfullmäktige....."*

(Protokoll, Hovs kommunalfullmäktige 15 december 1951.)

- *"Efter invigningen av det nya kommunalhuset i V. Karup intogs en invigningsmiddag på hotell Kattegat i Torekov. Till kaffet sjöng en ung dam från Svenstad. Hennes namn är Birgit Nilsson..."*

(Ur ett referat lokal skrift)

- *"Svenskt tjänstefolk utbjudes till ärade tyska herrskaper, nämligen stora drängar till 37 rthr preussiskt courant för år, halvdrängar till 30 d:o, stora pigor till 22, gossar till 15 a 20 d:o. De kvinnor som i havande tillstånd hitkomma från Sverige, återsändes på min bekostnad och erhålles annan piga istället."*

(Annons i Zeitung Nord-Deutschland 1869)

Min boklåda

Boktitel	Ord pris	Rea-p-rea-pris
Så blev Båstad tennis	225	60
Bilder av ett sekel i Bjäre	330	70 Endast ett fåtal ex. kvar
Vår bjärehistoria i bild	350	70
Bjärebör berättar om Bjäre	Slutsåld	
Strövtåg genom Bjäres historia	330	140
På räls över Hallandsås under 130 år	Slutsåld	

Säkra julklappen i god tid.

Sista Bjärebygden???!

Just när jag avslutar detta Nyhetsbrev får jag årets utgåva av Hembygdsföreningens årsbok "Bjärebygden" i min hand. Kan snabbt konstatera, att boken är en ny pärla i det långa pärlband som dessa årsböcker utgör. (Första boken utgavs 1931). Årsböckerna utgör en samlad skatt av kunskaper om Bjäre och dess själ,

Jag ser i förordet till årets utgåva, att Hembygdsföreningens ordförande, Gunnar Nilsson framhåller, att det inte är självklart att det blir en fortsatt utgivning av årsboken. Boken bär inte sina kostnader.

Till detta är bara att konstatera, att det vore tragiskt om Bjärebygden inte kan leva vidare. Dessa böcker är en guldgruva för var och en som vill leva sig in i denna bygd, dess historia, dess människor och traditioner.

Det kommer att uppstå ett tomrum i julfirandet i många hem framöver om årsboken saknas. Återstår bara att önska, att Hembygdsföreningen skall finna en lösning på problemet.

Fortsatt angenäma julförberedelser

tillönskas av

Kalle / Kalle Eriksson

Bjäreförlaget

Hallavaravägen 102 - 269 91 Båstad - kalle@bjarenet.com

Tel. 0431-365332